

העיר אשר עוד משנת תקכ"א ה' כתוב שם, לבי עלי דוי מאוד ע"ז מלבד שו"ת ומפרשים רבים, וכל קונטרסי "אחרית השנים", קרוב לאלף, וזכר למקדש וחבש פאר — כמה מאות, ד' ימלא חסרוני מהרה ויזכני להוציא לאור חידושי וחיבורי שחנני השי"ת — ת"ל אשר בזכות אבותי ז"ל הצילו בני יתר כ"ק שהשארתי בביתי והזהרתים תמיד במכתביי להשגיח עליהם ביחוד ולהיות מוכן ועומד.

תרנ"ט.

בחוה"מ פסח תרנ"ט נסתלק הר"מ דפ"ק הישיש הרה"ג ר' חיים ליב טיקטינסקי ז"ל, בווארשא, ואני לא ידעתי עד מחרתו שבאו רי"צ פאזנאר ור"ה עליאשבערג לשאלני אם אקבל עלי להיות ר"מ, והשבתים מבלי ישוב הדעת, לאשר נודע לי פתאום, כי להגיד את השיעור בכ"י א"א לפי בריאותי, השיבוני שא"צ בכ"י רק א' או ב"פ בשבוע, אמרתי להם את זה אוכל לקבל, אמרו לי שאין הגדת השיעור העיקר, ודי לזה גם הר"ר אברהם הממלא מקומו לאוי"ט רק העיר הנהגת הישיבה בעניני הממונות, והשד"רים ותלמידים הנהו תרביצאי⁷⁹ וכתיבת מכתבים, השבתים בדררא דממונא איני רוצה להיות לי עסק, מעודי לא צמאה נפשי לכסף, ות"ל גם עתה רחוק אני מזה ואיני רוצה לדעת, בפרט בכיו"ב להיות שיחה בפי הבריות — ולא עיר אחת נהרסה מפני הריבים והקטטות מפני דררא דממונא, השיבוני, שיתנו לי איזה בע"ב שיסייעני לזה. השבתים, אם כן יוכל להיות שאקבל — כן השבתי להם בערב ז' ש"פ, וכן למחרתו להיקר ר' י"פ יאוערסקי ורי"ש קאמענעצקי ממש כדברים האלה.

אך ה"ע הנזכר הלך בערמימות ומזימות חשב, בלבו, גנב לבבי ולבב כל נכבדי העיר, ולפתע פתאום שמעתי שנסע הוא עם הישיש הררי"ע קאמענעצקי למינסק לטכס עצה את מי לעשות ר"מ לאשר אני איני רוצה, והיטב חרה לי שנסע שלא בידיעתי — והנה נשמע בעיר שכבר נבחרו שלשה הגאבד"ק, איישישאק והגאבד"ק מאלטש והגאבד"ק טשעכנאוויץ — ושוב השגתי טע"ג ממינסק ביום ה' לעת ערב מאת הר"א ראבינאוויץ נ"י לבא למינסק והשבתי שא"א לי ליסע קודם השבת, ויבואו למחרתו

⁷⁹ ברכות נו, א. רש"י תרביצאי — בית מדרש שמרביצין בו תורה.

הישיש הר"ר י, וגם הנוכל הנזכר ומכתב בידיהם מאת הר"א הנזכר
ונכבדי מינסק לבא לטכס עצה לאשר שמעו שאני איני רוצה לקבל המשרה
— ומה הי' לי להשיב אותם אחרי אשר כבר בחרו ר"מ — שלא בידיעתי
— להם הבושה ולי הצדקה.

הרבה הרבה אתי מכל המאורע בזה, אך היותר מה שידאב לב האוהב
אמת ואשר שקר רחוק ממנו הוא מתהלכות הישיש המנוח הרחי"ל ז"ל
שהוא בעצמו בממ"כ לא התנהג עמי כהוגן, בזה לא הי' פיו כלבו, ואם רצה
שאני אהי' חומה לבנו אחרי למה הלך בעקבה אתי לגנוב לבבי, לאמר
כי גם אני אהיה בין הראשים כמותם ולבסוף התייעץ עם הרראב"ק שלי"ט
עוד שנה קודם פטירתו ולי לא גילה אזני מאומה מזה.

תר"פ.

בכ"ז בעת התפרץ ריב בין ההאב"ק ובין הר"ר אברהם טיקטינסקי
בחודש אייר תר"ס עמדתי לימין הררא"ט בהשערתי שהוא הי' הנרדף, לפי
הפצרותיו אותי לעזרו מיד עושקו חלילה לא עשיתי מאומה נגד כי
הגרא"ב נ"י החביב עלי כגופאי. אבל אספתי איזה בע"ב לטכס עצה בזה
שלא יתפרץ ריב עצום בעיר מפ"ז, וגם בזה הי' יד ה"ע ועוד מהמיוחד
המחרחר ריב ובהלה בעיר תמיד כדרכו להזיק. ואח"ז נעשה שלו' ביניהם,
ואני ויתרתי על [זה] שלא הי' כדאי הררא"ט ומשפחתו אשר אעמוד לעזרתם
כפי מדותם שהלכו עמי ברמי' — ובאמת לא עשיתי כראוי כי מה לי
ולשניהם, ולא נזכרתי אז מדברי הס"ח ששלישי לא יתערב בין שנים
המריבים זע"ז פן הם ישלימו ואותי ישנאו, וכן היה שנתקרה מאוד
אהבתינו אני והגראב"ק נ"י. אשר עד אז הי' לי שמחה עצומה בעת
שהראתי עמו פ"א לכמה חדשים וברכתי עליו ברכת הרואה א"ח החביב
עליו, וגם ברכת שחלק מחכמתו ליראיו, ומאז מנעתי מלהתראות עמו
למגינת לבי, וכמים הפונים כו', עד שבער"ה תרס"א כתבתי לו מכתב
בקשה וריצוי ובקשתיו סליחתו על שגגתי (לדעתי) וגם הייתי מוכן לילך
אצלו בעיוה"כ לפייסו כדיון, אך התייעצתי (מפני כבוד העיר) עם הרד"צ
הדומ"ץ נ"י ומנעני וא"ל שאינני מחוייב, וביוט"ר של חה"ס תרס"א הי'
בין הבאים לק"פ וכן הלכתי אני אליו למחרתו והתמהמהתי אצלו ד' שעות
רצופות, וכמדומני חזרנו לחיבה הישנה לאויוש"ט.

בראשית ירח אלול תר"ס בטרם עזבי את העיר ריגא נתתי לרופא א"י לתקן את השיניים שלמטה המלאכותיים שלי, ובעת גמרו לא רציתי לתת לזוגתי תחי' לשלם לו, שעלה ברעיוני, ד' בע"ס החינוך ז"ל פ' קדושים, שגם בא"י יש מצות ביומו ת"ש וא"כ מצוה בו יותר מבשלוחו, וי"ל דגם מאשתו אף שהיא כגופו (ובמק"א נסתפקתי בזה בס"ד), אבל כמדומני שנענשתי בזה שאני נדברתי עמו בעד עשרה רו"כ והיא (זוגתי תחי') הושווה עמו גם בעד תיקון שיני נכדתנו הילדה פ"ח תחי' לאוי"ט אחד עשרה רו"כ. ואני ל"י מזה, ושלמתי לו י"ב רו"כ והוא קבלם ברצון וכמובן לא גלה לי מזה ולא החזיר לי רו"כ א' ונחמתי בלבי על הפסד הרו"כ וגם לתא דלא תחנם. ואמרתי אל תצדק הרבה. המקום ימלא חסרונותי.

תרס"א

בחה"מ סוכות קבלתי כתב רבנות כתוב הדר לפאר ולתפארת מעיר קדשינו ירושלים תוב"ב, אשר נבחרתי להיות ראש הרבנים לכוללות אשכנזים פרושים הי"ו וגם לר"מ בישיבות עה"ח ות"ת, וחתומים ע"ז כל מנהלי הכוללים וראשי ועד הכללי ומנהלי הבה"ח הכללי עם מנהיגי הישיבות ובראשם הגאון הישיש מהרש"ס שלי"ט אשר לכל ימי חייו ננהוג שנינו כאשר נהג הוא לבדו ואחר מאה ועשרים שנותיו אה"י ממלא מקומו בעזה"י לחן והצלחה ומז"ט לעבוד עבדות הקודש בעיר הקודש, ובאהבה רבה וחיבה יתירה נבחרתי ת"ל בזכות אבותי ז"ל בכבוד גדול ומצפים מאוד מאוד על עלייתנו במוקדם האפשרי ומאיצים כי מאוד לבא בהקדם היכולת בידינו.

אך עלי לחכות על נשואי בני אברהם משה נ"י שנתקשרתי במעדנות⁸⁰ החיתון עם ב"א הררא"ע מפאלטאווא נ"י וגם על ישוע הבן רפאל נ"י במהרה ואז נעלה ברננה בשמחה וגיל בזאת השנה בכל עוז.

תרנ"ח

בקיץ תרנ"ח ישבתי כששה שבועות אצל אחותי מרת אסתר לאה תחי', בחצר צעסארקע השייך לבעלה גיסי מר צבי הירש פאגירסקי, ולאחיו יודל. והתענגתי מאוד בשבתי בחוג משפחתי ובין אחינו בני ישראל, ותקנתי להם ערוב לכל גבולם, ולטובה יזכרוני על זה. אך לא ארכו לי ימי שלותי שמה, אשר בקשתי לישוב שמה עד ראש השנה, והנה קפצה עלי רוגזה של התבערה האחרונה שהיתה בפ"ק, יום שני כ' מנחם אב. ואנכי לא ידעתי עד אחר שבועיים, שכתבו בני ביתי להאיץ בי לשוב, למען אסע למינסק לקבץ נדבות. בשובי ערב שבת קדש תבא לביתי, לא יכולתי לברך שהחיינו, כי זלגו עיני דמע רב ל"ע מפני האסון הנורא שמצאתי בני ביתי, מעוני רק שני חדרים, ספריי היקרים בשקים, קרוב למחציתם אכלה האש, ר"ל. מכל רכוש הבית, מעט מזעיר אשר נשאר. וביחוד דאבה לבי על המאטריצען של הקונטרסים הנחמדים "חבש פאר" ו"אחרית השנים" שעלו על המוקד יחד במגדל אחד שסגרתים, ומסרתי המפתח לבני ביתי, והראתים כי שמה מונחים הם עם הפנקס הישן של העיר, אשר עוד משנת תקכ"א היה כתוב שם. לבי עלי דוי מאוד על זה, מלבד שו"ת ומפרשים רבים, וכל קונטרסי "אחרית השנים" קרוב לאלף, ו"זכר למקדש" ו"חבש פאר" כמה מאות. ה' ימלא חסרוני מהרה, ויזכני להוציא לאור חידושי וחיבורי שחנני ה' יתברך. ת"ל אשר בזכות אבותי ז"ל, הצילו בניי יתר כתבי קדשי, שהשארתי בביתי, והזהרתים תמיד במכתביי להשגיח עליהם ביחוד ולהיות מוכן ועומד.

תרנ"ט

בחול המועד פסח תרנ"ט, נסתלק הר"מ דפ"ק הישיש הרה"ג ר' חיים ליב טיקטינסקי ז"ל בווארשא. ואני לא ידעתי עד מחרתו שבאו רי"צ פאזנאר ור"ה עליאשבערג לשאלני, אם אקבל עלי להיות ר"מ. והשבתי - מבלי ישוב הדעת, לאשר נודע לי פתאום - כי להגיד את השיעור בכל יום אי אפשר לפי בריאותי. השיבוני שאיני צריך בכל יום, רק פעם אחת או שתי פעמים בשבוע. אמרתי להם, את זה אוכל לקבל. אמרו לי שאין הגדת השיעור העיקר, ודי לזה גם הר"ר אברהם הממלא מקומו לאורך ימים טובים, רק העיקר הנהגת הישיבה בעניני

הממונות, והשדרי"ם, ותלמידים הנהו תרביצאי⁹⁴, וכתיבת מכתבים. השבתים, בדררא דממונא איני רוצה להיות לי עסק, מעודי לא צמאה נפשי לכסף, ות"ל גם עתה רחוק אני מזה ואיני רוצה לדעת, בפרט בכיוצא בזה להיות שיחה בפי הבריות, ולא עיר אחת נהרסה מפני הריבים והקטטות מפני דררא דממונא. השיבוני, שיתנו לי איזה בעל בית שיסייעני לזה. השבתים, אם כן יוכל להיות שאקבל. כן השבתי להם בערב שביעי של פסח, וכן למחרתו להיקר ר' י"פ יאווערסקי ורי"ש קאמענעצקי ממש כדברים האלה.

אך - - - לפתע פתאום שמעתי שנסעו - - - למינסק, לטכס עצה את מי לעשות ר"מ לאשר אני איני רוצה, והיטב חרה לי שנסעו שלא בידיעתי. והנה נשמע בעיר, שכבר נבחרו שלשה הגאבד"ק איישישאק והגאבד"ק מאלטש והגאבד"ק טשעכנאוויץ. ושוב השגתי טעלעגראף ממינסק ביום חמישי לעת ערב מאת הרר"א ראבינאוויץ נ"י לבוא למינסק. והשבתי שאי אפשר לי ליסע קודם השבת. ויבוא למחרתו - - - ומכתב בידיהם מאת הרר"א הנזכר ונכבדי מינסק, לבוא לטכס עצה לאשר שמעו שאיני רוצה לקבל המשרה. ומה היה לי להשיב אותם, אחרי אשר כבר בחרו ר"מ שלא בידיעתי - - - .

תר"ס

- - - היה שנתקרה מאוד אהבתינו אני והגראב"ק נ"י, אשר עד אז היה לי שמחה עצומה בעת שהראתי עמו פעם אחת לכמה חדשים וברכתי עליו ברכת הרואה את חבירו החביב עליו, וגם ברכת שחלק מחכמתו ליראיו. ומאז מנעתי מלהתראות עמו למגינת לבי, וכמים הפונים כו', עד שבערב ראש השנה תרס"א כתבתי לו מכתב בקשה וריצוי, ובקשתיו סליחתו על שגגתי (לדעתי), וגם הייתי מוכן לילך אצלו בערב יום הכפורים לפייסו כדין, אך התייעצתי (מפני כבוד העיר) עם הרד"צ הדומ"ץ נ"י, ומנעני ואמר לי שאינני מחוייב. וביו"ט ראשון של חג הסוכות תרס"א היה בין הבאים לקבל פני, וכן הלכתי אני אליו למחרתו, והתמהמהתי אצלו ד' שעות רצופות, וכמדומני חזרנו לחיבה הישנה לאורך ימים ושנים טובות.

בראשית ירח אלול תר"ס, בטרם עזבי את העיר ריגא, נתתי לרופא אינו יהודי לתקן את השיניים שלמטה המלאכותיים שלי. ובעת גמרו, לא רציתי לתת לזוגתי תחי' לשלם לו. שעלה ברעיוני, דברי בעל ספר החינוך ז"ל פרשת קדושים, שגם באינו יהודי יש מצות ביומו תתן שכרו, ואם כן מצוה בו יותר מבשלוחו, וי"ל דגם מאשתו אף שהיא כגופו (ובמקום אחר נסתפקתי בזה בס"ד). אבל כמדומני שנענשתי בזה, שאני נדברתי עמו בעד עשרה רובל כסף, והיא (זוגתי תחי') הושווה עמו גם בעד תיקון שיני נכדתנו הילדה פרידא חנה תחי' לאורך ימים טובים, אחד עשרה רובל כסף. ואני לא ידעתי מזה, ושלמתי לו י"ב רובל כסף, והוא קבלם ברצון וכמובן לא גלה לי מזה ולא החזיר לי רובל כסף אחד. ונחמתי בלבי על הפסד הרובל כסף, וגם לתא דלא תחנם. ואמרתי אל תצדק הרבה. המקום ימלא חסרונותי.

תרס"א

בחול המועד סוכות קבלתי כתב רבנות כתוב הדר לפאר ולתפארת מעיר קדשינו ירושלים תוב"ב, אשר נבחרתי להיות ראש הרבנים לכוללות אשכנזים פרושים הי"ו, וגם לר"מ בישיבות עץ החיים ות"ת. וחתומים על זה כל מנהלי הכוללים וראשי ועד הכללי ומנהלי הבה"ח הכללי עם מנהיגי הישיבות ובראשם הגאון הישיש מורנו הרב ר' שמואל סלנט שליט"א, אשר לכל ימי חייו ננהוג שנינו כאשר נהג הוא לבדו, ואחר מאה ועשרים שנותיו אהיה ממלא מקומו בעזרת ה' יתברך לחן והצלחה ומזל טוב, לעבוד עבודת הקודש בעיר הקודש. ובאהבה רבה וחיבה יתירה נבחרתי ת"ל בזכות אבותי ז"ל בכבוד גדול, ומצפים מאוד מאוד על עלייתנו במוקדם האפשרי, ומאיצים בי מאוד לבוא בהקדם היכולת בידינו.

אך עלי לחכות על נשואי בני אברהם משה נ"י, שנתקשרתי במעדנות⁹⁵ החיתון עם בן אחי הרב ר' אליהו עקיבא מפאלטאווא נ"י, וגם על ישוע הבן רפאל נ"י במהרה, ואז נעלה ברננה בשמחה וגיל בזאת השנה בכל עוז.

הערות הרב משה צבי נריה זצ"ל

* הערה לעמ' קד: "הגאון החסיד ר' בנימין ז"ל היה מצויין גם בדור דעה של גאוני עולם וצדיקים בכשרונותיו הנפלאים, ותכונות נפשו העדינות נקשרו יחד עם אהבת התורה, אהבה בלי מצרים, ועם החסידות וקדושת המדות. מלבד כשרונותיו הנפלאים חנן ד' אותו בנפש נדיבה ולב טהור, והוא הפליא את בני דורו בשקידת התורה אשר באהבתה שגה תמיד.

הקדושה והטהרה ורוממות הנפש, אהבת ד' ואהבת ישראל נתקפלו בכלל שקידתו אשר היתה במדה גדולה ביותר. היה מהדר כוליה תלמודא, ש"ס בבלי, מדי חודש בחדשו, והפליא לעשות בפרי רוחו בחידושים רבים ועצומים, בהלכה ואגדה בכשרון רב ובבקיאות עצומה ("אדר היקר", מהדו"ב, עמ' כ"ה-ו').

* הערה לעמ' קד: "רק מי שידע והבחין את גודל מאור האמת, שהיתה בנפש צדיק זה, יוכל לשער השערת-אמת את אמת-המדה של גדלות הנשמה הזאת וטהרתה, בהיותה יכולה לכתוב ברוח תמים דברים כאלה" (אדר היקר, מהדו"ב, עמ' ס"ד).

"את אשר ראינו בעינינו, מסוגלת הקדושה והקנין הפנימי של קדושת המדות באותו גאון וצדיק, מו"ח ז"ל, אנחנו צריכים להתיגע ולעמול הרבה, עד שנוכל לרכוש לנו בדי עמל, תכונות קדושות ותמימות כאלה (שם, עמ' מ"ח).

* הערה לעמ' קח: סבא קדישא ה"חפץ חיים" זצ"ל, העריך מאד את הגאון האדר"ת ז"ל, ובמכתב אליו הוא מתארהו: "הגאון הגדול, החריף ובקי, סיני ועוקר הרים, צדיק בדרכיו ותמים במעשיו".

* הערה לעמ' קיג: על הערצתו הגדולה של הגאון האדר"ת למרן החת"ס, אנו קוראים בקטע מכת"י שלו, שפורסם בספרו של הרב שמואל קול שליט"א על הגרי"ש כהנמן ז"ל, רבה האחרון של פוניבז':

עוד אמר לי הרב ר' זעליג דוב מרגליות נ"י האבד"ק דאנקרע, ששאל להרב ר' מאיר שמחה הכהן נ"י הגאבד"ק דינאבורג (דווינסק). על דברי ה"חתם סופר" ש"הויה (של מקוה) על ידי טהרה, היא גם הסרת מניעה". - - - והשיב שבשעת הדחק יש להקל. והרב ר' . . . אמר שדברי החתם סופר הם . . . ונבהלתי לשמוע ממי שהוא רב . . . לדבר דברים כאלה על אור עולם החתם סופר ז"ל, אשר בצדקתו ורוחב לבבו כפתחו של אולם הוא כאחד הראשונים, ומי כמוהו מורה בכל חדרי תורה.

- - - ואני חשבתי שכדאי החתם סופר לסמוך עליו גם שלא בשעת הדחק, ומה זו שאלה - - - על דברי שר התורה עמוד ההוראה החתם סופר ז"ל, אשר גם בשימוש רבותיו (רבי נתן הכהן אדלר ז"ל ורבי פינחס הלוי בעל ה"הפלאה" ז"ל) אין דוגמתם בין אדירי הגאונים. ("אחד בדורו", ח"א, עמ' 202).

תארי הערצה מופלגים על מרן החת"ס, נמצאים גם במכתבו של הגאון האדר"ת ז"ל לדורש לציון הרב נתן פרידלנד ז"ל, שנדפס בקובץ "שיבת ציון" להרא"י סלוצקי ז"ל, עמ' 62:

"מאז ראיתי חבריו המסולאים בענין הרם והנישא, ישוב ארצנו הקדושה, אשר לא הניח מקצוע בדברי חז"ל המדברים מזה, שלא הביאם, לפלא בעיני אשר לא העיר מדברי רב גדול ומובהק, גאון קדוש ונורא, מרן בעל שו"ת חתם סופר, חלק ששי, אשר כתב בחדושו [לפרק לולב הגזול, סוכה לו.] דבר נפלא: - - - בהא דפליגי ר' ישמעאל ור' שמעון בר יוחאי בברכות (לה:): - - - נראה לעניות דעתי, דר"י נמי לא אמר מקרא דואספת דגנך אלא בא"י ורוב ישראל שרויים בה, והעבודה בקרקע גופה מצוה היא משום ישוב א"י, להוציא פירותיה היקרים, ועל כן צותה התורה ואספת דגנך וגו', ובוועז זורה חטים בלילה משום מצוה. וכאילו תאמר לא אניח תפילין משום שאני עוסק בתורה, הכי נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה, ואפשר אפילו שאר אמנויות שיש בהן ישוב העולם בכלל המצוה" ועיין שם כל דברי קדשו הנאמרים באמת וצדק. הרי לנו דבר נפלא מגאון עולם, אביר הרועים, רבינו שבגולה אשר הוא עמוד ההוראה שכל בית ישראל נשען עליו, ומי יבוא אחריו."

ונראה שההערצה הגדולה לח"ס, היתה מוחזקת להאדר"ת מבית אביו הגאון החסיד, שכן מצינו בספר "תבואות שמש" להג"ר משה

מישל שמואל שפירא ז"ל מראגאווא-קידאן, תרפ"ט, בסי' נ"ד, על הגעלת כלי צ'יגון היצוקים מפסולת ברזל, ושם באות ט"ז הוא מביא מה שכתב לו מחותנו הגאון האדר"ת ז"ל:

"בהיות כתר"ה שי' עוסק בענייני הגעלה, ולאשר העיר הרבה, עד שבעים סימנים לא אפונה כי התעורר על דבר הכשר הצ'יגונעס, אשר החתם סופר מחמיר בזה למלאותם גחלים. ומילא אחריו תלמידו המהר"ם שיק ז"ל וגם בנו הכתב סופר, אך הוא ז"ל הקיל בדרבנן. - - - וזכורני שידידי הרב ר' זלמן אלטמאן ז"ל משובעץ, אמר לי כי אאמו"ר הגאון ז"ל עטרת ראשי זי"ע, הורה בוילקאמיר להכשיר הצ'יגונעס בכל השנה וכן לפסח - - - ובזכרוני שכן שמעתי בילדותי מפה קדוש כבוד אאמו"ר בעצמו שתמה למה החמיר החתם סופר כל כך".

ושם בסוף סי' ע"ג הוסיף והביא תשובת האדר"ת להתיר הגעלה לסאמאוויר (מיחם), ושם נאמר: "ואינו דומה כלל למה שכתב החת"ס בהגעלת כלי צ'יגון שציפויים הוא ככלי חרס - - - מה שאין כן בנידון דידן, וגם שם היא חומרא גדולה, וכבוד אאמו"ר הגאון זצ"ל הורה בפשיטות להקל בהגעלה, ורק לכבוד החתם סופר הוסיף להחמיר להגעילים שלש פעמים".

* הערה לעמ' קיט: "אבשרו דבר שינעם לו, הן יום עצרת הוא יום מולדתי, ביום שניתנה בו תוה"ק, ואולם בכל שנה נזהרתי מלהזכיר גם לעצמי דבר זה, שהיה גורם לי עצבון וכאב לב, כי ידעתי שבעונותי הרבים אין לי לשמוח על זה, ובכמוני ודאי שאמרו נוח לו לאדם שלא נברא. אכן בשנה הזאת שמחתי ב"ה שנתקיים בי כדרך ר' יוסף בשלהי מועד קטן דנפקי מכרת דשני ב"ה, ולישועתו אקוה שיצילני גם מכרת דיומי, ויזכני לשוב בתשובה שלמה לפניו, ועד זיבולא בתרייתא (ברכות ח, א) ליהוי שלמא".

(אגרות האדר"ת, אדר היקר, מהדו"ב, עמ' צ"ג).

* הערה לעמ' קכח: מותר לברך ברכת האילנות בשבת ויו"ט של חג הפסח (לב חיים, ח"ב, סי' מ"ד), וכן נוהגין בקושטא, אבל באיזמיר לא נהגו לברך בשבת ויום טוב (מועד לכל חי סי' א, אות ח').